

Кориневич А.О.*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

The article is devoted to the review of the current status of implementation of UDHR standards in the world, in international law as well.

Прийняття 10 грудня 1948 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН Загальної декларації з прав людини [1] (далі – Загальна декларація, Декларація, ЗДПЛ) стало віховим етапом у міжнародному праві. Вперше на міжнародному рівні права людини набули чітких контурів та рис, вперше вони були зібрані і висвітлені у єдиному документі. Незважаючи на те, що Загальна декларація прав людини була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН і її правовий статус та юридична сила досі дебатуються, Декларація справила значний вплив на розвиток міжнародного права захисту прав людини, а її положення були включені до всіх сучасних багатосторонніх міжнародних договорів щодо захисту прав людини. Стандарти щодо прав людини, закріплені у ЗДПЛ, набули справді універсального характеру, а рівень їх імплементації можна з впевненістю назвати надзвичайно високим.

Наразі у світі існує велика кількість багатосторонніх міжнародних договорів щодо захисту прав людини універсального і регіонального характеру. Серед основних універсальних міжнародних договорів можна виокремити Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2] і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [3] (обидва 1966 р.), серед основних регіональних – Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (регіон Ради Європи) [4], Американську конвенцію про права людини 1969 р. [5], Африканську хартію прав людини і народів 1981 р. [6]. Всі ці міжнародні договори містять стандарти, закріплені Загальною декларацією прав людини. У преамбулі Міжнародних пактів про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права зазначено, що, згідно із положеннями Загальної декларації прав людини, лише створивши необхідні умови можна досягти ідеалу вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та злиднів. У преамбулі Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. відзначено, що уряди держав-членів Ради Європи беруть до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, зважаючи на те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав. Посилання на ЗДПЛ також містяться у преамбулі Американської конвенції про права людини 1969 р. і Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. Отже, можна зробити висновок, що всі сучасні багатосторонні міжнародні договори у галузі захисту прав людини містять посилання на Загальну декларацію прав людини як на першоджерело таких прав.

Як уже зазначалося, наразі у доктрині немає одностайної думки щодо правового статусу і юридичної сили ЗДПЛ. Одні науковці стверджують, що Декларація юридичної сили не має, адже прийнята вона була резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. Інші вчені від-

*Юрист II категорії, що проводить НТР, співробітник науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

значають, що жодна держава-член ООН не проголосувала 10 грудня 1948 р. проти прийняття Декларації, а, отже, можна стверджувати, що ЗДПЛ є міжнародно-правовою нормою звичаєвого характеру. Як би там не було, на практиці питання юридичної сили ЗДПЛ не впливає на імплементацію її стандартів в універсальні та регіональні системи захисту прав людини. Зрозуміло, що відсутність визначення правового статусу та юридичної сили ЗДПЛ значно ускладнює її практичне застосування. Але наразі таке практичне застосування не є необхідним. Адже всі стандарти щодо прав людини, висвітлені у ЗДПЛ, наразі включені також до всіх багатосторонніх міжнародних договорів у галузі прав людини. Зобов'язання за цими договорами є чинними міжнародними зобов'язаннями держав, що надали згоду на них, а, отже, стандарти прав людини, закріплені у ЗДПЛ, є обов'язковими для більшості держав світу через їхнє повторне закріплення і розширення у багатосторонніх міжнародних договорах.

Окремо хотілося б зупинитися на стандартах Загальної декларації прав людини, які стали невід'ємними правами на універсальному рівні. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає, що під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом. Тобто, при наявності окресленої ситуації, права людини можуть обмежуватися. Однак ця ж стаття 4 Пакту передбачає, що таке обмеження не стосується права на життя, заборони катувань чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання, заборони рабства і работоргівлі, заборони тримання у підневільному стані, заборони позбавлення волі на підставі лише невиконання договірного зобов'язання, заборони зворотної сили кримінального законодавства, права на визнання правосуб'єктності людини, право на свободу думки, совісті та релігії. Тобто, всі ці перелічені права є невід'ємними і їх обмеження є неможливим у будь-якій ситуації. Важливо, що всі ці права (окрім заборони позбавлення волі на підставі лише невиконання договірного зобов'язання) вперше були закріплені у Загальній декларації прав людини. А заборона позбавлення волі на підставі лише невиконання договірного зобов'язання легко виводиться із заборони безпідставного арешту, затримання або вигнання, закріпленої у ЗДПЛ. Отже, саме Загальна декларація прав людини вперше містила стандарти, які згодом стали невід'ємними правами людини на універсальному рівні.

Цікавим і важливим для міжнародного права захисту прав людини є питання застосування універсальних стандартів прав людини під час збройних конфліктів. З цього приводу найважливішим джерелом є Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території, прийнятий 9 липня 2004 р. [7] У ході розгляду цієї справи Ізраїль заперечував, що Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права застосовуються щодо окупованої палестинської території. Ізраїль стверджував, що міжнародне гуманітарне право стосується захисту, що забезпечується у конфліктній ситуації, яка, зокрема, існує на Західному березі ріки Йордан і у Секторі Газа. Водночас договори з прав людини, на думку Ізраїлю, призначені для захисту громадян від їхнього власного уряду у мирний час.

Щодо цього питання, то у своєму консультативному висновку від 8 липня 1996 р. щодо Законності погрози ядерною зброєю або її застосуванням, Міжнародний Суд ООН мав можливість розглянути ситуацію із застосуванням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права під час збройних конфліктів. Під час розгляду цієї справи деякі держави доводили, що «Пакт покликаний захищати права людини у мирний час і що питання, що стосуються неправомірної загибелі людей у ході воєнних дій, регулюються правом, що застосовується у період збройного конфлікту» [8]. Міжнародний Суд заперечив

цей аргумент і заявив, що «захист, що забезпечується Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, не припиняється під час війни, за винятком дії статті 4 Пакту, згідно з якою під час надзвичайного стану в державі допускається відступ від деяких його положень».

У Консультативному висновку щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території, прийнятому 9 липня 2004 р. [9], Міжнародний Суд ООН зазначив, що захист, який забезпечується багатосторонніми договорами з прав людини не припиняється під час збройного конфлікту, за винятком тих випадків, що впливають із положень про відступ такого роду, що містяться у статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Щодо взаємозв'язку і взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і стандартами в галузі прав людини, Міжнародний Суд ООН наголошує, що можливі три ситуації:

- одні права можуть бути виключно питаннями міжнародного гуманітарного права;
 - інші - можуть бути питаннями виключно стандартів у галузі прав людини (міжнародного права захисту прав людини);
 - третя група прав може охоплюватися двома цими галузями міжнародного права.
- У такій ситуації міжнародне гуманітарне право є *lex specialis* по відношенню до стандартів у галузі прав людини.

Таким чином, практика Міжнародного Суду ООН засвідчує, що універсальні стандарти прав людини, які були вперше закріплені у Загальній декларації прав людини, а потім знайшли своє відображення у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, застосовуються не лише у мирний час, а й під час збройних конфліктів. Особливо важливим положенням знову ж таки є положення статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка закріплює неможливість відступу від певних основоположних прав людини навіть під час надзвичайного стану.

Ведучи мову про універсальні стандарти прав людини, запроваджені Загальною декларацією прав людини потрібно також звернутися до доктрини, до фундаментальних міжнародно-правових вчень. Видатний англійський юрист-міжнародник Ян Броунлі у своїй праці «Принципи міжнародного публічного права» відзначає, що прийняття Загальної декларації прав людини розглядалося як перший крок у прийнятті пакту із захисту прав людини, що мав би форму міжнародного договору [10]. Броунлі вважає, що ЗДПЛ становить інтерес для юристів, адже вона є яскравим прикладом того як міжнародний документ може мати нормативний вплив незалежно від його формального юридичного статусу. Також Броунлі зазначає, що Загальна декларація здійснила вплив на зміст національного права у галузі прав людини завдяки її прямому застосуванню у судах і трибуналах [11]. Декларація не є юридичним документом, а деякі її положення, наприклад, посилення на право притулку, навряд чи є юридичними нормами. З іншого боку, деякі положення ЗДПЛ є загальними принципами права або ж є втіленням основоположних засад гуманності [12]. Мабуть найбільшою заслугою Загальної декларації, на думку Броунлі, є те, що вона є авторитетним джерелом, підготовленим Генеральною Асамблеєю ООН з метою тлумачення положень Статуту ООН [13]. Без сумніву, може існувати множинність поглядів щодо цієї тези, але непрямий правовий вплив Декларації не варто недооцінювати. Загальна декларація прав людини часто розглядається як частина «права Організації Об'єднаних Націй» [14]. Декларація застосовувалася Європейським судом з прав людини як допоміжний засіб при тлумаченні Європейської конвенції з прав людини [15] і Міжнародним Судом ООН у питанні щодо утримання заручників у складних умовах [16]. Броунлі завершує параграф про Загальну декларацію прав людини тезою про те, що Декларація є гарним прикладом

того як неюридичний документ отримує юридичне значення завдяки діяльності авторитетних нормо творців [17].

Наш опис був би неповним, якби ми не відзначили, що деякі науковці критикували Загальну декларацію прав людини та її положення. Так, сер Херш Лаутерпахт у своїй праці «Міжнародне право і права людини» критикує Декларацію за її «оманливу» і «маскувальну» природу [18]. Вже під час підготовки тексту ЗДПЛ Лаутерпахт попереджував, що не потрібно «гнати коней уперед» і поспішати з прийняттям Декларації, адже це може призвести до бездієвих узагальнених формулювань [19]. До Лаутерпахта не прислухалися, положення Загальної декларації прав людини є загальними. Держави одноголосно не захотіли надавати ЗДПЛ юридичної обов'язковості. І, варто зазначити, вони були праві. Будь-яка спроба тлумачити Декларацію як правовий документ була приречена на поразку. Лаутерпахт розглядав Загальну декларацію як «декорацію», яка не лише не є необхідною, а й недоцільною, такою, що просто «заміняє» відсутність ефективної правової діяльності у галузі прав людини. Навіть спроби наділити Декларацію моральною силою та вагою для Лаутерпахта є непереконаливими. На його думку зобов'язання, від якого держави можуть легко відректися, не має жодної моральної ваги.

Виразимо свою незгоду з одним із найвидатніших юристів-міжнародників ХХ століття. Так, можливо положення Загальної декларації прав людини є загальними, але це жодним чином не применшує їх значення. Важливо розуміти історичні події, в яких готувалася і приймалася ЗДПЛ. Навряд чи у 1948 році під час облаштування повоєнного світу можна було досягти більшої конкретики. Тому навіть загальні положення ЗДПЛ видаються величезною перемогою права захисту прав людини. Щодо «заміни» ефективної правової діяльності, то, на жаль, сер Херш Лаутерпахт не дожив до підписання у 1966 р. Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Ці два пакти, два багатосторонні міжнародні договори, є втіленням ефективної правової діяльності у галузі захисту прав людини. І прообразом цих пактів стала Загальна декларація прав людини. Тому, видається, що у сучасних умовах критика Лаутерпахта є безпідставною.

Підводячи підсумок, можна сказати, що прийняття Загальної декларації прав людини ознаменувало початок нової епохи у міжнародному праві – епохи прав людини, у якій людина, її життя та особистість є найвищою цінністю. Попри невизначеність правового статусу Загальної декларації прав людини, її прийняття можна сміливо назвати відправною точкою у створенні окремої галузі міжнародного публічного права – міжнародного права захисту прав людини. Стандарти прав людини, закріплені у ЗДПЛ, згодом знайшли своє відображення у всіх багатосторонніх міжнародних договорах із захисту прав людини. Імплементация цих стандартів у міжнародному праві стала справді універсальною, а їх значення сьогодні важко переоцінити.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. – Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. – Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні. – Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Американська конвенція про права людини. – «Права людини і конституційні права», офіційна інтернет-сторінка Бібліотеки ім. Артура В. Раймонда Колумбійського університету, США. – Режим доступу: <http://www.hrcr.org>.

6. Африканська хартія прав людини і народів. – Офіційна інтернет-сторінка Африканської комісії з прав людини і народів. – Режим доступу: <http://www.achpr.org>.
7. Документ ООН A/ES-10/273, 13 July 2004
8. ICJ Reports, 1996. - P. 239, para. 24.
9. Документ ООН A/ES-10/273, 13 July 2004.
10. Ian Brownlie. Principles of Public International Law/Ian Brownlie. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P. 539. – (Монографія).
11. The State (Duggan) v. Tapley, 1951; Robinson v Secretary-General of the UN, 1952; Extradition of Greek Nationals case, 1955
12. Corfu Channel Case (Merits), ICJ Reports, 1949.
13. Ian Brownlie. Principles of Public International Law/Ian Brownlie. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P. 539. – (Монографія).
14. Security Council Resolution 310, 1972
15. Справа Голдер проти Сполученого Королівства. – Офіційна інтернет-сторінка Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int>.
16. Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran. - ICJ Reports, 1980
17. Ian Brownlie. Principles of Public International Law/Ian Brownlie. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P. 539. – (Монографія)
18. Hersch Lauterpacht. International Law and Human Rights/Hersch Lauterpacht. – London, 1950. - P. 421. – (Монографія).
19. Hersch Lauterpacht's letter to the Times. – The Times, July 26, 1947.